

МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ КАТЕРИНОСЛАВА В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ (1917–1918 рр.) (за матеріалами періодичної преси)

В. Сорокотяг

*Бердянський державний педагогічний університет
sovi2269@gmail.com*

Ключові слова: соціальне забезпечення, праця, житло, більшовики, міська дума, державотворення.

Мету дослідження визначено особливостями проблеми «врізаного» радянського спадку української квазідержави в роки першого радянського десятиріччя. Проаналізовано умови роботи апарату суспільно – політичної влади Катеринослава (1917–1918) у формі «старої» Думи та Катеринославської ради робітничих та солдатських депутатів (РРСД). Методологічна основа Осягнення логіки розвитку сфери міського самоврядування Катеринослава неможливе без використання міждисциплінарного методу, котрий включає підходи, опрацьовані в історичній урбаністиці, соціології, політології. У роботі застосовано принципи історизму, об'єктивності, соціального підходу. Наукова новизна полягає в тому, що серед «провалів» в історичній пам'яті, за сучасними критеріями, є історія України першого радянського десятиріччя¹, яку слід переосмислити в контексті діяльності апарату суспільно – політичної влади Катеринослава в період загострення партійно-політичної боротьби 1917–1918 рр. Висновки. Вивчення характеру зіткнення апарату суспільно – політичної влади Катеринослава у формі міської Думи та ради робітничих та солдатських депутатів у період загострення партійно-політичної боротьби 1917–1918 рр. дає підстави стверджувати про наявність демократичних процесів в Україні під час проведення муніципальної виборчої кампанії. Процедура виборів відповідно до урядової постанови «Про здійснення виборів гласних міських Дум та про дільничні міські управління» (від 15 квітня 1917 року)² визнавала права самоврядних структур, успадкованих від Російської імперії, у свою чергу державно-політичні акти Української Центральної Ради офіційно закріплювали діяльність місцевого самоврядування, порушуючи лише питання про українізацію та переорієнтацію на Центральну Раду. Однак організоване збройне повстання Червоної гвардії зміцнило органи більшовицької влади Катеринослава та допомогло РРСД у процесі перерозподілу політико – адміністративних повноважень на рівні міста. Слід зазначити, що підрив органів міського самоврядування був направлений у першу чергу на підрив авторитету Української Центральної Ради. Ключові слова: державотворення, міська Дума, більшовики, робітниче, житлове, соціальне забезпечення.

¹ Кульчицький, С. Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928 рр.). Київ: Основи, с. 8.

² Голуб А. У часи першої світової війни й української революції (1914 – осінь 1917 рр.). Історія міста Дніпропетровська. Дніпропетровськ: Грані, 348 с.

KATERYNOSLAV CITY GOVERNMENT IN THE CONDITIONS OF INCREASING PARTY-POLITICAL STRUGGLE (1917–1918) (according to the materials of the periodical press)

V. I. Sorokotyag

Berdiansk State Pedagogical University

Key words: state formation, City Duma, Bolsheviks, labor, housing, social security.

The purpose of the study is determined by the specifics of the problem of the «implanted» Soviet legacy of the Ukrainian quasi-state in the years of the first Soviet decade. The working conditions of the social and political apparatus of Katerynoslav (1917–1918) in the form of the «old» Duma and the Katerynoslav Council of Workers' and Soldiers' Deputies (RRSD) are analyzed. Methodological basis Comprehension of the logic of the development of the sphere of urban self-government of Katerynoslav is impossible without the use of an interdisciplinary approach, which includes approaches developed in historical urbanism, sociology, and political science. The work uses the principles of historicism, objectivity, and a social approach. The scientific novelty is that among the «failures» in historical memory according to modern criteria, there is the history of Ukraine of the first Soviet ten-year anniversary¹, which should be reconsidered in the context of the activity of the apparatus of social and political the authorities of Katerynoslav during the period of exacerbation of the party-political struggle in 1917–1918. Conclusions. The study of the nature of the clash of the social and political apparatus of Katerynoslav in the form of the City Duma and the Council of Workers' and Soldiers' Deputies during the period of aggravation of the party-political struggle in 1917–1918 gives grounds for asserting general democratic processes in Ukraine during the municipal election campaign. The election procedure in accordance with the government resolution «On conducting public city Duma elections and district city administrations» (from April 15, 1917)² recognized the rights of self-governing structures inherited from the Russian Empire, and the state-political acts of the Ukrainian Central Council officially established the activities of local self-government, violating only questions about Ukrainization and reorientation to the Central Rada. However, the organized armed uprising of the Red Guards strengthened the bodies of the Bolshevik authorities of Katerynoslav, and succeeded in redistributing political and administrative powers at the level of the city. It should be noted that the undermining of city self-government bodies was primarily aimed at undermining the authority of the Ukrainian Central Rada.

¹ Кульчицький, С. Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928 рр.). Київ: Основи, с. 8.

² Голуб А. У часи першої світової війни й української революції (1914 – осінь 1917 рр.). Історія міста Дніпропетровська. Дніпропетровськ: Грані, 348 с.

Карколомні події в локусі сьогодення в черговий раз порушує проблеми державотворення, його ролі у відстоюванні європейських цінностей та надбань. На цьому фоні проблема «врізаного» радянського спадку української квазідержави в більшості викликає інстинктивне відторгнення. Усе це має зрозумілі й вагомий мотиви: адже більшовики випродували диктатуру, яка спочатку покладалась на репресії та голодомор, а згодом на страх, що увійшов у гени мільйонів людей¹. Проте в якості антитези на сьогодні пропонується питання ефективності препаратів «нації поневоленої, але державної»².

Український історик С. Кульчицький, аналізуючи стан історичних досліджень радянської доби в роботі «Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928)» висуває тезу щодо повної непопулярності цієї проблематики. На думку дослідника,

ціна нехтування проблемами колоніальних стереотипів, нав'язаних у Радянському Союзі впродовж кількох поколінь, є занадто великою. Крокуючи за послідовною логікою історичної еволюції, С. Кульчицький вважає найбільшим злом – «розкріпачену» ментальність, озброєну штампами політизованого антикомунізму: «Ці штампи ковзають по поверхні явищ і не дозволяють зрозуміти всієї трагічності стану, в який потрапило українське суспільство з вини чужої тоталітарної держави»³.

Серед «провалів» в історичній пам'яті за сучасними критеріями є історія України першого радянського десятиріччя⁴, яку допустимо переосмислити в контексті діяльності апарату суспільно – політичної влади Катеринослава (1917–1918) в період загострення партійно-політичної боротьби 1917–1918 рр.

¹ Кульчицький, С. Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928 рр.). Київ: Основи, с. 7.

² Галайчук Б. Нація поневолена, але державна. Мюнхен: Видво «Сучасна Україна», 98 с.

³ Кульчицький, С. Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928 рр.). Київ: Основи, 8 с.

⁴ Кульчицький, С. Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928 рр.)... 8 с.

Джерельно-інформаційною базою для розвідки слугує головним чином періодична преса, зокрема часопис «Звезда»⁵, спогади, що надруковано в збірнику статей «Боротьба за Ради на Катеринославщині»⁶.

Історіографія дослідження представлена в роботах представника діаспори Б. Галайчука⁷, українських істориків С. Кульчицького⁸, В. Яценко⁹, А. Голуба¹⁰.

Питання муніципальної політики окресленого періоду знайшли своє висвітлення в законодавчих актах часів правління Української Центральної Ради – I, III Універсалах Української Центральної Ради (1917) опублікованих в навчальних посібниках «Історія української Конституції»¹¹ та «Держава і право України. 1917–1920»¹².

Вузловою точкою/актором в павутинні мережевого зв'язку є орган місцевого самоврядування Катеринослава (1917–1918) у формі «старої» Думи, яка була переобрана відповідно до урядової постанови «Про здійснення виборів гласних міських Дум та про дільничні міські управління» (від 15 квітня 1917 року) на нових демократичних засадах. До оновленого складу з 120 гласних есери отримали 24, більшовики – 22, меншовики – 14, українські партії 6¹³. Міською головою став есер Орлов В. І., який перебував на цій посаді до розпуску міської Думи у травні 1918 р.¹⁴.

7 листопада (25 жовтня) 1917 р. в Петрограді більшовики здійснили державний переворот й усунули від влади Тимчасовий уряд, що в свою чергу обумовило крайню нестабільність політичної

ситуації в регіонах колишньої Російської імперії. В умовах кривавої боротьби більшовиків за контроль над усією імперією, її національними регіонами, серед яких найбільшим була Україна, максимально загострилась боротьба навколо питання про владу в містах¹⁵.

Власне, після жовтневого більшовицького перевороту в місті та губернії набуває сили Катеринославська рада робітничих і солдатських депутатів (далі – РРСД). Наприкінці листопада боротьба сконцентрувалася між двома політичними силами – Губернською (Губерніяльною) Революційною Радою (далі – ГРР), яка представляла Центральну Раду та політичні сили, що групувались навколо неї, і РРСД, в якій після перевиборів 25 листопада – 1 грудня (8–14 грудня) 1917 р. перевагу дістали більшовики¹⁶. Позиція двовладдя максимально загострила і без того скрутну ситуацію в Катеринославі аж доки не визріла в збройне повстання, що тривало чотири доби – з 25 грудня (7 січня) до 29 грудня 1917 р. (11 січня 1918 р.).

На початку 1918 р. в Катеринославі було встановлено радянську владу. З перших постанов губкому РРСД від 10 і 11 (23 і 24) січня 1918 р. ГРР розпускалася, а вся влада в губернії тимчасово, до поповнення його складу представниками від Ради селянських депутатів, переходила до губкому РРСД¹⁷. Зі зміною губернської влади Катеринослава відповідно відбувся ряд змін на рівні муніципального управління. Особливою гостроти набували спільні засідання з питань взаємин між міською Думою та Катеринославською РРСД. Надрукована на шпальтах місцевої більшовицької газети «Звезда» стаття засвідчує про відкрите протистояння між владними органами міста.

На початку 1918 р., під час спільного засідання президії РРСД та міської Управи, президія зробила заяву про своє рішення «вилучити з ведення міського самоврядування ті відділи, які найбільше пов'язані з класовою боротьбою, а саме: робітничий, житловий, соціальної допомоги»¹⁸. 17 січня серед інших питань міська Управа винесла на обговорення Думи питання стосовно взаємовідносини

⁵ Звезда (Катеринослав), № 15 (20 января), 3–4 с.

⁶ Борьба за Советы на Екатеринославщине: сборник воспоминаний и статей. Издание Днепропетровского истпарта и окружной комиссии по проведению 10-ти летия октябрьской революции. (1927). Катеринослав, 292 с.

⁷ Галайчук Б. Нація поневолена, але державна. Мюнхен: Видво «Сучасна Україна», 98 с.

⁸ Кульчицький, С. Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928 рр.). Київ: Основи, 396 с.

⁹ Яценко В. «У вирі революційної та громадянської війни (1917–1920 рр.)» Дніпропетровськ. Віхи історії. – Дніпропетровськ: Грані, 2001. 123–147 с.

¹⁰ Голуб А. У часи першої світової війни й української революції (1914 – осінь 1917 рр.). Історія міста Дніпропетровська. Дніпропетровськ: Грані, 339–350 с.

¹¹ Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української Конституції / упоряд К.: Право, 1997. 443 с.

¹² Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917–1920: навч. посіб. К.: Либідь, 1997. 208 с.

¹³ Яценко В. «У вирі революційної та громадянської війни (1917–1920 рр.)» Дніпропетровськ. Віхи історії.- Дніпропетровськ: Грані, 2001. с. 125.

¹⁴ Голуб А. У часи першої світової війни й української революції (1914 – осінь 1917 рр.). Історія міста Дніпропетровська. Дніпропетровськ: Грані, 349 с.

¹⁵ Годин А. Введение. Борьба за Советы на Екатеринославщине: сборник воспоминаний и статей. Издание Днепропетровского истпарта и окружной комиссии по проведению 10-ти летия октябрьской революции. (1927). Катеринослав, 12 с.

¹⁶ Яценко В. «У вирі революційної та громадянської війни (1917–1920 рр.)» Дніпропетровськ. Віхи історії.- Дніпропетровськ: Грані, 2001. с. 130.

¹⁷ Яценко В. «У вирі революційної та громадянської війни (1917–1920 рр.)... с. 132.

¹⁸ Звезда (Катеринослав), № 15 (20 января), 3 с.

між РПСД та міським самоврядуванням. Заслухана сумісна декларація всіх політичних фракцій Управи щодо пропозиції Ради була прийнята останньою, як буржуазний випад. На думку радянського органу, «...робота Міського Самоврядування може йти успішно лише за умови повного контакту з Радою Робітників та Солдатських Депутатів, як органів влади...»¹⁹. «Цю резолюцію провалили» з двох причин. По-перше, міська Дума, обрана всім народонаселенням міста у 1917 р. за найдемократичнішою виборчою системою, вважаючи себе представницею всіх жителів та відповідальною як за суспільну безпеку, так і за всі галузі міського господарства та управління в місті, не сприймала ідею класової боротьби, як привід «передавати будь-якій установі свої функції і відділи Міського Управління»²⁰. Наступною причиною була колегіальна відмова міської Управи щодо передачі відділів в централізоване управління РПСД, а саме: робітничого, житлового та соціальної допомоги. Вважаючи за необхідне подальше продовження усталеного контакту демократичного Катеринославського самоврядування з бойовим органом революційної демократії соціал-революціонерів та соціал-демократів, міська Дума висловила впевненість у тому, що соціал-революціонери та соціал-демократи вживатимуть усіх заходів для відстоювання прав міського самоврядування, цього найголовнішого завоювання революції від будь-яких на нього замахів²¹.

Оцінюючи зазначену кризу, в її суперечливості інтересів, представлених в міському уряді станів/класів, вважається за потрібне розглянути правову обґрунтованість представницьких груп – учасниць відкритого конфлікту.

Міська Дума, що входила в систему міського самоврядування Катеринослава в якості розпорядчого органу, функціонувала з 1790-х рр. до 1870 р. майже в незмінному вигляді. Проголошені модерні реформи за правління Олександра II 60–70-х рр. XIX ст., що започаткували земські та міські самоврядні органи, автоматично надавали досить широку самостійність у вирішенні питань місцевого значення, насамперед господарського спрямування. З поваленням царизму в лютому 1917 р. були створені сприятливі умови для відновлення української державності на федеративних засадах з новою Росією. Процеси розбудови українських органів місцевого самоврядування були пов'язані з діяльністю повітових, губерніяльних

українських рад, а також безпосередньо з діями Української Центральної Ради (далі – УЦР).

На початку 1918 р. міська Дума представляла інтереси УЦР – очільника українського національно-визвольного руху, що взяв курс на національно – демократичні перетворення та відповідав інтересам більшості населення України. За I Універсалом Центральної Ради від 23 червня 1917 р. було збережено існуючу систему місцевого самоврядування, з порушенням додаткового питання про її українізацію та переорієнтацію на Центральну Раду²². Цей курс був закріплений в праці В. Винниченка²³ та прописаний у Декларації Генерального секретаріату від 10 липня 1917 р., в якій зазначалося: «Організація і освідмлення є перша, необхідна, найголовніша підвалина дальшого будівництва. А слідуючим щаблем цього будівництва, заснованого на свідомості і організованості, є перебудова місцевої і загальної кураєвої адміністративної влади: сільські, містечкові та волосні адміністративні органи, земські управи, повітові комісари, городські думи, губернські комісари, словом – вся організація влади може стати в органічний зв'язок з Центральною Радою тільки тоді, коли демократія, яка утворює ці органи, стоїть також у тіснім зв'язку з Центральною Радою»²⁴.

Третій Універсал Центральної Ради, виданий у листопаді 1917 р., порушував проблемні питання, пов'язані з встановленням тісних зв'язків між органами адміністративної влади на місцях та Центральною Радою: «Генеральному Секретарству внутрішніх справ приписуємо: Вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоврядування, що являються органом найвищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку та співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найважливішою основою вільного демократичного життя»²⁵.

Із цього можемо зробити висновок, що на початкових порах періоду УЦР було збережено, а згодом удосконалено успадковані від Російської імперії органи місцевого самоврядування. Видані Центральною Радою Універсали узгоджували дії міського управління із так званими «органами

²² Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української Конституції / упоряд К.: Право, 1997. 93 с.

²³ Винниченко В. К. Відродження нації / В. К. Винниченко. Репринт. вид. Київ: Політвидав України, 1990. Ч. 1. 1990. 90 с.

²⁴ Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917–1920: навч. посіб. К.: Либідь, 1997. 30 с.

²⁵ Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української Конституції / упоряд К.: Право, 1997. 100 с.

¹⁹ Звезда (Катеринослав), № 15 (20 янв.), 3 с.

²⁰ Звезда (Катеринослав)... 4 с.

²¹ Звезда (Катеринослав)... 4 с.

революційної демократії»²⁶, порушуючи додатково питання про її українізацію та переорієнтацію на Центральну Раду.

Певну чіткість та можливі перспективи щодо діяльності місцевого самоврядування в Українській Народній Республіці повинна була внести Конституція, ухвалена 29 квітня 1918 року. Згідно з цим документом, систему місцевого самоврядування мали складати землі, волості та громади, а їхні відносини з державою мали мати такий вигляд: «Не руйнуючи єдності своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям та громадам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації». Проте в умовах громадянської війни ці наміри не були реалізовані. День 29 квітня 1918 р., коли була ухвалена Конституція УНР, став останнім днем Центральної Ради.

У той час Катеринославська РПСД тяжіла до зміцнення власних позицій, використовуючи при цьому весь потенціал, який могла активізувати в місцевому суспільстві. Негативний вплив подібних зусиль на стан містян вважався другорядною справою на фоні досягнення ідей соціальної революції, мета якої полягала у радикальних змінах життя. Відштовхуючись від соціалістичних ідеалів «Земля – селянам. Фабрики – робітникам», класова боротьба повинна була проступати у вигляді контролю над банками, синдикатами та торговельно – промисловими підприємствами, переходу всієї промислової справи та розподілу на руки Ради, зміщення контрреволюційних начальників та об'єднання всіх сил революції навколо Рад для перетворення їх у повновладні органи влади. Що ж до міського управління – йому відводилась ключова роль. На думку більшовицького керівництва Петрограду та Севастополя, яке керувало діяльністю місцевих більшовицьких Рад,²⁷ зміни в керів-

ництві УЦР могли статися лише внаслідок повного підпорядкування більшовицькому керівництву Рад на місцях, яке супроводжувалося відповідною критикою Центральної Ради.

Отже, Катеринославська РПСД в процесі досягнення ідеалів соціалістичної революції, намагалася створювати свавілля у діяльності органів місцевого самоврядування, тим самим намагаючись підірвати авторитет Центральної Ради.

Вивчення характеру зіткнення апарату суспільно – політичної влади Катеринослава у формі міської Думи та ради робітничих та солдатських депутатів в період загострення партійно-політичної боротьби 1917–1918 рр. дає підстави стверджувати про загальнодемократичні процеси в Україні під час проведення муніципальної виборчої компанії. Процедура виборів відповідно до урядової постанови «Про здійснення виборів гласних міських Дум та про дільничні міські управління» (від 15 квітня 1917 року)²⁸ визнавала права самоврядних структур, успадкованих від Російської імперії, а державно-політичні акти Української Центральної Раді офіційно закріплювали діяльність місцевого самоврядування, порушуючи лише питання про українізацію та переорієнтацію на Центральну Раду. Однак організоване збройне повстання Червоної гвардії зміцнило органи більшовицької влади Катеринослава, та домогло РПСД в процесі перерозподілу політико – адміністративних повноважень на рівні міста. Слід зазначити, що підрив органів міського самоврядування був направлений в першу чергу на підрив авторитету Української Центральної Ради.

²⁶ Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української Конституції ... 93 с.

²⁷ Годин А. Введение. Борьба за Советы на Екатеринославщине: сборник воспоминаний и статей. Издание Днепропетровского

истпарта и окружной комиссии по проведению 10-ти летия октябрьской революции. (1927). Катеринослав, 6 с.

²⁸ Голуб А. У часи першої світової війни й української революції (1914 – осінь 1917 рр.). Історія міста Дніпропетровська. Дніпропетровськ: Грані, 348 с.

References:

- Vynnychenko V. K. Vidrozhennia natsii [Rebirth of the nation] / V. K. Vynnychenko. Reprint. vyd. Kyiv: Polityvdav Ukrainy, 1990. Ch. 1. 1990. 90 ts.
- Halaichuk, B. (1953). Natsiia ponevolena, ale derzhavna [The nation is enslaved, but a state]. Miunkhen: Vyd-tvo «Suchasna Ukraina», 98 s. [in Ukrainian].
- Hodyn, A. (1927). Vvedeniye. Borba za Sovety na Ekaterinoslavshchynе. Sbornyk vospomynanyi u statei. [The struggle for the Soviets in Ekaterinoslavshchyna]. Izdanie Dnepropetrovskogo istparta i okruzhnoy komissii po provedeniyu 10-ti letiya oktyabr-skoy revolyutsii. (1927). Katerinoslav, 6 s. [in Russian].
- Holub, A. (2006). U chasy pershoi svitovoi viiny u ukrainskoi revoliutsii (1914 – osin 1917 rr.) [During the First World War and the Ukrainian Revolution (1914 – autumn 1917)]. Istoriiia mista Dnipropetrovska. Dnipropetrovs'k: Hrani, 349 p. [in Ukrainian].

Zvezda (Katerinoslav), 15 (20 yanvarya), 3–4 s. Mesnaya zhizn'. v gorodskoy Dume [Local life. In the City Duma]. (1918). [in Russian].

Kopylenko O. L., Kopylenko M. L. Derzhava i pravo Ukrainy. 1917–1920 [The state and law of Ukraine. 1917–1920]: navch. posib. K.: Lybid', 1997. 30 s.

Kulchytskyi, S. (1996). Komunizm v Ukraini – pershe desiatyrichchia (1919–1928 rr.) [Communism in Ukraine – the first decade (1919–1928)]. Kyiv: Osnovy, 1996. 396 s. [in Ukrainian].

Rumiantsev, A. M. Nauchnyj kommunyzm: slovar'. [Scientific communism: a dictionary] / Pod. red. A. M. Rumiantseva. – 4-e yzd. dop. – Moskva: Polytyzdat, 1983. – s. 253. [in Russian].

Sliusarenko A. H., Tomenko M. V. Istoriiia ukrains'koi Konstytutsii [History of the Ukrainian Constitution] / uporiad K.: Pravo, 1997. 93 s. [in Ukrainian].

Yatsenko, V. Ya. (1998). Politychna borotba na vyborakh do miskoi dumy Katerynoslava vlitku 1917 r. [Political struggle in the elections to the City Duma of Katerynoslav in the summer of 1917.]. Naddniprianskyi istoryko-kraieznavchyi zbirnyk. Dnipropetrovsk, 125. [in Ukrainian].